

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

**ВІСНИК
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 7

Кам'янець-Подільський
2015

УДК 378.4(082):159.9

ББК 74.58

B53

Рецензенти:

О. П. Сергеєнкова,

В.М. Шмаргун,

доктор психологічних наук, професор

доктор психологічних наук, професор

Редакційна колегія:

Г. К. Радчук,

доктор психологічних наук, професор (відповідальний редактор);

Т. В. Дуткевич,

кандидат психологічних наук, професор (заступник відповідального редактора);

О. В. Савицька,

кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар);

Н.П. Панчук,

кандидат психологічних наук, доцент;

В. І. Співак,

кандидат психологічних наук, доцент;

В.М. Федорчук,

кандидат психологічних наук, доцент.

*Рекомендовано до друку вченю радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 11 від 26 листопада 2015 р.)*

B53 Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Психологічні науки. / [редкол.: Г.К. Радчук відп. ред. та ін.]. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. — Вип.7. — 208 с.

ISBN 978-617-681-107-7

У науковому виданні вміщені статті, науковців, науково-педагогічних працівників, практикуючих психологів, аспірантів, що відображають результати їх теоретико-експериментальних досліджень в царині психології. Авторами статей є представники наукових і освітніх закладів України та найближчого зарубіжжя.

Видання адресоване науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, педагогам, психологам закладів освіти та студентам вищів.

ISBN 978-617-681-107-7

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ №14578-3549 ПР від 11.11.2008 р.

УДК 378.4(082):159.9

ББК 74.58

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2015

ЗМІСТ

Артем'єва Т. В., Нігматулліна І. А.	Науково-дослідна та освітня діяльність студентів Казанського університету (за напрямом підготовки : «Спеціальна (дефектологічна) освіта»)	3
Артем'єва Т. В., Дуткевич Т. В.	Особливості сформованості аналізу міжособистісного конфлікту у студентів	11
Ахметзянова А. І., Кедрова І. А.	Компетенції як провідний компонент професійного потенціалу особистості майбутнього бакалавра-дефектолога	18
Болтакова Н. І.	Передумови виникнення порушень голосу у студентів-логопедів і методи їх профілактики	23
Варгата О. В.	Теоретико-педагогічні аспекти мотивації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх практичних психологів як психолого- педагогічна проблема	31
Ватаманюк Г. П.	Структура комунікативних умінь старших дошкільників	40
Газіна І. О.	Українська національна самосвідомість, її зміст та особливості формування в системі виховання особистості	47
Грубі Т. В.	Теоретичний аналіз рівнів лояльності персоналу до організації	56
Гудима О. В., Дорофеєва К. І.	Психологічні особливості походження та корекції різних видів емоційних порушень у старших дошкільників	62
Дорофей С. В.	Психологічні чинники творчої активності особистості	70
Дуткевич Т. В., Столяренко О. О.	Особливості когнітивної складової у розвитку моральної свідомості молодшого школяра	77
Куриця А. І., Куриця Д. І.	Особливості розвитку лідерських якостей у студентської молоді	84
Кутіщенко В. П.	Психологічний портрет сучасного інтелігента	89
Панчук Н. П.	Ціннісний компонент особистості як основний регулятор активності фахівця	96
Романішена В. М.	Психологічний зміст управління конфліктами у роботі керівника освітньої установи	104
Савицька О. В.	Психологічне забезпечення розвитку дослідницьких умінь студентів	111
Свідерська Г. М.	Доброчільливість, ввічливість і тактовність як складові вчинку-чуйності	116

3. Кон И. С. Психология ранней юности : [Кн. для учителя] / И. С. Кон – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
4. Фетискин М. Т. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / М. Т. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов – М. : Изд-во института психотерапии, 2001. – 490 с.
5. Формирование личности старшеклассника [под ред. Дубровиной И. В.] – М. : Пресс, 1989. – 137 с.
6. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля / В. В. Ягоднікова — Луганськ, 2006. — 21 с.

This article discusses the psychological characteristics of students who make this sensitive period for the development of leadership qualities. Based on empirical material found out most essential features of the leader, which they see in psychology.

Key words: leader, leadership, youth and students.

УДК 316.343.652.9:159.9

B. П. Кутішенко

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО ІНТЕЛІГЕНТА

У статті висвітлено основні психологічні проблеми сучасної інтелігенції, описано психологічний портрет ідеального інтелігента та розкрито психологічний зміст інтелігентності як прояву духовності людини.

Ключові слова: інтелігент, інтелігентність, духовний розвиток, духовність, совість, сором, інтелектуальна діяльність, гуманістичні цінності.

Останні події, які відбуваються в нашій країні та у світі в цілому, нащтовхують на роздуми про важливість формування у населення ціннісних орієнтирів, які виведуть на якісно нові стратегії побудови взаємин між людьми та державами, засновані на розумінні людини як духовної одиниці, яка проживає певний людський досвід та прагне реалізувати свою сутність через осянення власної діяльність та спілкування духовним світлом. Відповідно, нам видається надзвичайно важливим вирішити такі завдання: з'ясувати основні психологічні

проблеми того прошарку сучасного суспільства, яке призвано формувати ці орієнтири, описати його ідеальні характеристики та намітити шляхи їх формування у сучасному світі. Відтак, гостро актуальною постає проблема психологічного портрета сучасного інтелігента, висвітленню якої присвячена наша стаття.

Аналіз літературних джерел з означеної проблеми, вказує на існування низки напрямків в трактуванні поняття «інтелігенція»: соціально-економічного, соціально-етичного, ціннісного, функціонального, культурологічного тощо. У нашому дослідженні ми намагалися віднайти те спільне, що об'єднує різні підходи у розумінні цього феномена. Саме тому ми зосередилися на аналізі його тлумачення філософами, культурологами, істориками, богословами і психологами.

Приступимо до аналізу особливостей сучасної української інтелігенції. Очевидним є той факт, що сучасна інтелігенція, як прошарок людей, що мають певний рівень освіти і культури та займаються розумовою діяльністю, здобула нові характеристики, порівняно з їхніми попередниками. На думку Івана Белебехи, наша нинішня інтелігенція часто виявляється пасивною, найконсервативнішою частиною українського суспільства. Автор вважає, що інтелігенція, вихована окупантом, несе в собі небезпеку для постколоніальної країни. Українська інтелігенція у своїй більшості – це люди меркантильної філософії [1].

Адже, на відміну від тієї «старої» інтелігенції, «нову» більше нікому утримувати. Вона мусить вирішувати свої економічні проблеми самотужки. Ярослав Старцев вважає, що переходячи на самозабезпечення, інтелігенція втрачає самоідентичність, перестає бути сама собою, втрачає здатність до незалежних думок, опозиційність до влади та керівництва, оскільки у неї з'являються власні економічні інтереси. Та ж частина інтелігенції, яка тримається за просвітницькі ідеали, не спроможна мати належний рівень економічного добробуту, стає маргінальною в «ганебно-побутовому сенсі». Автор вважає, що цікавим у цьому сенсі є досвід західної інтелігенції, яка трансформувалася у функціональну еліту і стала, з соціальної точки зору, частиною буржуазії, що працює з інтелектуальним капіталом [9].

Однак, шлях інтелігента до економічної незалежності, у нашій країні, неминуче приводить до втрати тих характеристик, які повинен мати істинний інтелігент. Дуже часто, щоб вижити, інтелігенція оспівує режим, займає штатну посаду ідеолога, пробує пристосуватися до запитів влади, що знову таки, спричиняє втрату інтелігентності.

Наступною особливістю сучасного представника інтелектуалної праці є відсутність всеосяжності суджень. Якщо раніше сама приналежність до інтелігенції передбачала певну універсальну характеристику людини, здатність судити про політику, мораль та мистецтво, то зараз людей, які в усьому розуміються і мають власну

незалежну оцінку подій, стає все менше. Відповідно, зникає універсальність, а з'являється професійна компетентність. Замість духовного покликання інтелектуальна діяльність стає професією [9].

Частково цьому сприяють освітні програми, зосереджені на практичній підготовці фахівця, коли людина з вищою освітою вважає, що знання з ряду філософських дисциплін не знадобляться їй у майбутній професії. Як показало опитування студентів, майбутня інтелектуальна еліта прагне до більшої практичної підготовки, оволодіння певними технологіями, прийомами, методами роботи. Лише незначна кількість опитуваних звертає увагу на необхідність духовного зростання майбутнього фахівця. Виникає небезпека того, що сучасний студент, який зосередиться лише на оволодінні вузькою спеціалізацією, буде прагнути стати успішним у своїй професії за будь-яку ціну, навіть всупереч інтересам інших, жертвуючи культурними цінностями та духовними ідеалами.

Судження представників інтелектуальної праці стають практичними, часто суб'єктивними і егоїстичними – а значить, обмеженими, що не властиво класичній інтелігенції. Адже, інтелігентність – це здатність до осмислення соціальних процесів, об'єктивності та універсальності суджень, абстрагування від власних потреб.

Так, за визначенням С. Єлпатьєвського «інтелігенція» – це та «супільно мисляча і супільно чутлива, ...озброєна знаннями, керована супільними імпульсами частина соціуму, яка в своїх думках і почуттях, у своєму світорозумінні і своїй громадській поведінці відштовхується не від вузьких, особистих, групових, професійних або класових інтересів, а від інтересів країни в цілому, народу в цілому...» [2].

Яким же повинен бути психологічний портрет ідеального інтелігента і як може успішно трансформуватись інтелігентність у сучасних умовах?

Важливим залишається вплив характеру освіти (гуманітарної або технічної) на особистість інтелігента. Однак, на нашу думку, існують певні універсальні характеристики інтелігента як людини, якій притаманний високий рівень культури, в першу чергу, психологічної.

Наповнюючи портрет сучасного інтелігента психологічним змістом, ми відштовхуємося від розуміння сутності інтелігентності тими людьми, які займалися вивченням природи цього феномена і самі були його яскравими представниками.

Зокрема, недивлячись на те, що ми неоднозначно оцінюємо погляди Олександра Солженицина на різні аспекти життя, нас зацікавило його бачення сутності поняття інтелігент. Він вважає, що інтелігент – це той, чиї інтереси і чия воля до духовної сторони життя наполегливі й постійні, що не спонукаються зовнішніми обставинами і навіть всупереч їм [8].

Іншими словами інтелігент – це не лише людина освічена, але і сильна духом.

Знаменитий культуролог Юрій Лотман вважає, що інтелігентність передбачає розвинене почуття сорому, а відсутність інтелігентності – настільки ж розвинене почуття безсоромності. Для людей з інтелігентною психологією регулюючою властивістю є сором, а для людей безсоромних – страх : я не роблю, бо боюся. Сором – це почуття вільної людини, а страх – це почуття раба. Страх – це примусова зовнішня заборона, а сором – це добровільна внутрішня заборона. Коли люди піднімаються до рівня високої інтелігентності її розуміють, що вони ведуть життя не таке, яке відповідало б їх розумовому і моральному рівню, їм робиться соромно. Їх існування спрямовується почуттям провини, провини перед тими, хто їх годує, перед історією, перед країною, перед самим собою. Розвинене почуття сорому – це одна з кращих психологічних рис, яка була створена культурою [7].

Дуже ґрунтовний аналіз змісту поняття «інтелігент» здійснив Дмитрій Ліхачов, зокрема, він наділяє його рядом важливих характеристик:

- інтелігент – це представник професії, пов’язаної з розумовою працею і людина, що володіє розумової порядністю;
- інтелігент тією або іншою мірою «творить», але робить це не на замовлення;
- до інтелігенції належать тільки ті люди, які вільні у своїх переконаннях, які незалежні від примусів економічних, партійних, державних, ідеологічних;
- свобода для інтелігенції виступає моральною категорією;
- інтелігентна людина не вільна тільки від своєї совісті;
- совість – ангел-охоронець людської честі, рульовий свободи людини; совість піклується про те, щоб свобода не перетворювалася на свавілля, вказує людині її справжню дорогу в заплутаних обставинах життя [6].

Цікавим для нас видається трактування механізму дії совісті богословами, в якому ми входимо на розуміння її, як механізму, за допомогою якого відбувається зв’язок людини з абсолютом, з духовною енергією, з проявом божественного. Саме люди, які живуть по совісті, діють за вищими справедливими законами, стають сильні духом, що є істотною характеристикою інтелігентності.

Зокрема, богослови підкреслюють зв’язок совісті з вірою, а через віру – з Духом Святым. Так, совість для апостола Павла – це місце справжньої зустрічі з Богом, провідник Його волі. Шлях її не може розходитися зі шляхом віри. На цьому шляху, який часто буває крутим і тернистим, Бог сам виходить назустріч совісті, допомагаючи їй прозріти, зрозуміти себе завдяки вірі, посилає їй Духа Свого. Совість же, прийнявши Духа Святого, перетворена Ним, підкоряється уже Йому, а не сліпому Закону. Для Блаженного Августина (354-430 рр. по Р.Х.) совість уявляється як орган, що робить людину здатною сприймати діалог між

Богом і душою. Святі отці не тільки вчили про совість, а й жили нею, навчаючи тому самому інших. «Якою мірою вгамовуєш власне тіло, такою ж мірою випробовуй і власну совість», – писав преподобний Ніл Сінайський (450 р. по Р.Х.). Совість, – за словами преподобного Марка Подвижника (V сторіччя по Р.Х.), – є природна книга повелінь Божих. І той, хто діяльно читає її, отримує досвід Божественного керівництва [10].

Протоієрей Петро Зинич вважає, що совість – одна із головних і очевидних властивостей людської душі. Совість, мораль і виховання тісно пов'язані між собою. Стараннями совіті Господь хоче наблизити всіх нас до Себе, привести нас через самопізнання до Богопізнання, до покаяння, до духовного відродження і оновлення. Совість завжди керує душою, спрямовуючи її до абсолютноного блага. Совість стає тим більш чутливою, чим рішучіше здійснюється процес нашого внутрішнього, духовного очищення. Совість покладена в основу людської моралі, вона завжди була і буде «неписаним законом», «непідкупним суддею». Спостереження за вимогами своєї совісти і виконання цих вимог роблять людину сильною, енергійною і безстрашною [3].

Відповідно, виникає запитання: чи може інтелігентна людина бути атеїстом або щонайменше байдужою до проблем духовного, пошуку абсолюту? Цікавим з цього приводу є думка Архімандрита Рафаїла (Кареліна), який вбачає в цьому певний психологічний парадокс. Він вважає, що основна проблема сучасного атеїста (представника розумової діяльності-інтелігента) – це наявність у нього гордіні, яка є багатогранною. Є мирська гордіня: це звеличування, чванство, зарозумілість. Є духовна гордіня: це відкідання допомоги Божої. Але існує ще й інша: тонка інтелектуальна гордіня. Ця прихованана, таємна гордіня отрує душу людини. Архімандрит вважає, що більшість інтелігентів звикають до величезних доз інформації. Творчі сили душі перероджуються в лініву уяву, інтелектуальна енергія витрачається лише на те, щоб дізнатися нові факти і відомості та запам'ятовувати їх. Поступово інтелігент все більш відникає від самостійного мислення. На думку Архімандрита Рафаїла, інтелігенти повинні придбати справжню, духовну інтелігентність і відмовитися від душевної інтелігентності або, принаймні, підпорядкувати її духу; вони повинні перенести центр життя з голови в серце, повинні навчитися робити те, що так важко їх гордому розуму. Адже, в етимологічному плані інтелігенція – носій духовних начал. Хоча історично семантика цього слова-терміна видозмінювалася відповідно до духовних станів людства [5].

Людмила Келеман, досліджуючи психологічний зміст інтелігентності, розглядає її як певний тип духовності. Вона підкреслює значущість мислення, інтелекту у змісті інтелігентності. Авторка вважає, що раціональність виступає найважливішою стороною інтелігентності. При цьому слід враховувати, що людське мислення, інтелектуальне освоєння світу ніколи не звільниться від емоцій. Разом з тим, зміст

інтелігентності становить не тільки «емоційна інтелектуальність», але певні надособистісні гуманістичні цінності, що визначають головні цілі, ідеали і сенс людського буття. Інтелігентність включає в себе глибоку внутрішню переконаність у правоті загальнолюдських ідеалів істини, добра, краси, свободи, рівності, справедливості та гармонії. Зміст інтелігентності розкривається через здатність людини переводити універсум зовнішнього буття у «внутрішній всесвіт» на етичній основі. Відповідно, інтелектуальність у змісті інтелігентності виступає як раціональна основа життєвих орієнтацій людини; моральна складова задає спрямованість, сенс теоретичної і предметно-практичної діяльності цієї людини. Привнесення раціональності в духовне начало людини дозволить розглядати розвиток духовності як продовження об'єктивної зумовленості якісно-історичної цілісності людини, спочатку вписаної в історично конкретний об'єктивний світ, і як умову здійснення світу зовнішніх реальностей. Привнесення моральності в наукове пізнання дозволить подолати інструменталізм і формалізм раціональності [4].

Відповідно, ми вважаємо, що раціональне – це динамічна складова інтелігентності, яка полягає у здобуванні нових знань, у використанні цих знань, пошуках шляхів реалізації їх в практичній діяльності. Завдяки чому, інтелігентність втілює в собі здатність людини жити в нових соціальних умовах, свідомо ставитися до суспільно-історичних процесів життя, не стояти осторонь, брати участь у творчому перетворенні і розвитку сучасного суспільства. Істинний інтелігент завжди служить народу, однак, служить не з примусу, професія для нього мусить бути покликанням. Водночас, є незмінна складова інтелігентності – духовність, яка проявляється в тому, що будь-які напрями діяльності інтелігента у сучасному світі, його ціннісні орієнтації повинні співвідноситися з вищими духовними цінностями.

В свою чергу, існують особливості реалізації духовності особистості у різних сферах життєдіяльності [11]. Так, взаємодія інтелігента з суспільством в цілому визначається прагненням збереження гуманної соціальної системи; при взаємодії з оточуючими людьми завжди визначальним є цінність іншої людини, емпатійне ставлення до неї; реалізація в професії здійснюється через творчість; власна успішність зумовлюється збереженням своєї духовної самостійності, соціальною реалізацією та задоволеністю життям.

Образ сучасного інтелігента зазнав певних змін, прівняно з попередніми поколіннями, але інтелігентність, як прояв духовності людини, її прагнення діяти по совісті, повинна формуватися серед сучасного інтелектуального прошарку людей, що мають певний рівень освіти і культури та займаються розумовою діяльністю. Без такої категорії людей техногенне суспільство може привести себе до самознищення. Хоча ми переконані, що цей процес формування не можна звести до «серійного виробництва».

Сучасний інтелігент повинен об'єднувати у собі духовно-моральні риси істинно віруючої людини і активно діючої особистості, яка не просто виконує свої професійні функції, а працює за покликанням, одухотворяє всі сфери життя до яких вона має відношення, підпорядковуючи свою душевну інтелігентність духовній, намагаючись подолати свою інтелектуальну гордину.

Істинне призначення інтелігента полягає у здатності переконувати оточуючих у правоті загальнолюдських,вищих духовних цінностей та ідеалів через втілення цих помислів у конкретних вчинках, надання взірців гуманної поведінки та служіння людям через творчу реалізацію у професії.

Список використаних джерел:

1. Белебеха І. Роль української інтелігенції у державотворенні / І.Белебеха / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.vox-populi.com.ua>.
2. Елпатьевский С. По поводу разговоров о русской интеллигенции / С. Елпатьевский // Русское богатство. – 1905. – № 3. – С. 57- 82.
3. Зинич П. Поняття про душу, її властивості та духовні цінності / Петро Зинич. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний веб-сайт <http://www.cerkva.info>.
4. Келеман Л. А. Интеллигентность: антропологический статус и манифестация в современном мире: дис...д-ра философ. наук: 19.00.13 / Л. А. Келеман. – Ставрополь, 2006. – 386 с.
5. Карелин Р. Церковь и интеллигенция / Р. Карелин. – ЛОНГИНА : Издательство Саратовской епархии, 2009.
6. Лихачев Д. С. О русской интеллигенции. Письмо в редакцию / Д. С. Лихачев // Новый мир. – 1993. – № 2. – С. 3- 9
7. Лотман Ю. М. Воспитание души / Ю. М. Лотман. – СПб.: Искусство-СПб, 2003. – 622с.
8. Солженицын А. И. Американские речи / А. И. Солженицын. – Париж : МКА-ПРЕСС, 1975 . – 107 с.
9. Старцев Я. Профессия: интеллигент [Електронний ресурс] / Ярослав Старцев // «Эксперт Урал». – 2003. – №43 (123) . – с. 32. – Режим доступу: expert.ru/ural/2003/43/43ur-uob_70581/
10. Труфанов В. Поняття про совість для сучасного українського суспільства [Електронний ресурс] / . В. Труфанов. – Режим доступу: Портал українських офіцерів www.portsou.at.ua/publ/analitichni_statti/dukhovnist/18
11. Чхиквадзе Т. В. Духовность личности: существенные признаки, структура и особенности проявления у студентов: дис.канд. психол. наук: 19.00.01 / Т. В. Чхиквадзе. – М., 2011. – 397 с.

The article elucidates the main psychological problems of the modern cultural level and describes the psychological portrait of the ideal intellectual person. The psychological content of cultural level is shown as a manifestation of human spirituality

Key words: *intellectuality, cultural level, intelligentsia, spiritual development, spirituality, conscience, shame, intellectual activity.*

УДК 159.923:378.147-057.87

Н. П. Панчук

ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВНИЙ РЕГУЛЯТОР АКТИВНОСТІ ФАХІВЦЯ

У статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми ціннісного компоненту як однієї з центральних проблем, зокрема, професійної підготовки особистості студентів вищого навчального закладу, проаналізовано різні підходи науковців до вивчення проблеми поєднання та доцільного застосування знань, технологій практичної діяльності з системою цінностей особистості, яка б відповідала професійній поведінці спеціаліста; розкрито психологічні особливості ціннісного компоненту особистості, пов'язаного з усвідомленням відповідальності за результатами своєї професійної діяльності, виділено регуляторний вплив ціннісної сфери майбутнього професіонала на активність та спрямованість його розвитку.

Ключові слова: *цінності, ціннісні орієнтації, особистісні цінності, професійна підготовка, професійне самовизначення, професійна самореалізація, саморозвиток, світогляд.*

Особливості соціально-економічних, політичних, культурологічних перетворень в Україні вимагають відповідної трансформації освітніх процесів в напрямку посилення гуманізації навчання, яка має поставити студента у центр навчальних впливів, орієнтує на всебічний розвиток його особистості, активно залучаючи соціальний контекст під час навчання, і, водночас, сприяє розвитку та відтворенню його особистісних рефлексивних механізмів, ставлення до інших людей, до світу у цілому. Слід погодитися з такою позицією Т. А. Вауліної, зазначивши, що вимоги до фахівця набувають не тільки суто професійних запитів, тобто оволодіння практичними навичками вирішення завдань, а й запитів,